

Ο σοσιαλισμός του 21ου αιώνα είναι μια μεγάλη ευκαιρία για τη Λατινική Αμερική

Η πτώση των στρατιωτικών δικτατοριών στη Λατινική Αμερική στις δεκαετίες του '80 και του '90 άνοιξε τον δρόμο για την εναλλαγή κυβερνήσεων περισσότερο ή λιγότερο δημοκρατικών, οι οποίες σε κάθε περίπτωση όφειλαν να σέβονται τρεις σιδηρούς κανόνες: την υποταγή στην Ουάσινγκτον και στα κελεύσματα του νεοφιλελευθερισμού, την εξάρτηση από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, από την Παγκόσμια Τράπεζα και από τα σχέδιά τους για δομική προσαρμογή, και, όπως πάντα, την αποδοχή του αμερικανικού εμπάργκο στην Κούβα.

Η νίκη σε ολόκληρη σχεδόν την ήπειρο συνασπισμών της αριστεράς και η εκλογή προέδρων που κάνουν αναφορές στον σοσιαλισμό του 21ου αιώνα σήμανε την αρχή μιας κρίσιμης καμπής στη λατινοαμερικανική ήπειρο.

Ο σοσιαλισμός του 21ου αιώνα είναι μία πρόταση σε διαρκή επαναδιατύπωση και σύνταξη, που κληρονομεί τις κατακτήσεις του παραδοσιακού σοσιαλισμού, αλλά αντιμετωπίζει με κριτικό πνεύμα τα δόγματα κι απορρίπτει τις γενικευτικές συνταγές και την τυποποίηση, γιατί αναγνωρίζει τις ιδιαιτερότητες κάθε κοινωνίας και κουλτούρας. Λαμβάνει υπόψη ιδιαίτερος τη συνεισφορά ιθαγενών πληθυσμών καθώς και όσων έχουν αφρικανική καταγωγή.

Αξίζει τον κόπο να κάνουμε μια επισκόπηση των σημαντικότερων σημείων αυτών των εμπειριών, κυρίως σε μια στιγμή όπου η κρίση του νεοφιλελεύθερου μοντέλου επαναφέρει προς συζήτηση το ζήτημα των εναλλακτικών προτάσεων και της ανάγκης για έναν σοσιαλισμό του 21ου αιώνα.

Με αυτή τη νέα μορφή τον πρότεινε εκ νέου πρώτος ο πρόεδρος της Βενεζουέλας Ούγκο Τσάβες, που από το 1999 νίκησε σε έντεκα εκλογικές αναμετρήσεις (δημοψήφισμα, αυτοδιοικητικές και βουλευτικές εκλογές).

Στα εκλογικά προγράμματα των αριστερών συμμαχιών που κέρδισαν τις εκλογές στη Βολιβία, το Εκουαδόρ, τη Βενεζουέλα, τη Βραζιλία και την Ουρουγουάη παρουσιάστηκαν και εξειδικεύτηκαν σχέδια, τα οποία στηρίζονται σε παλιά συν-

Ο F. Amato είναι συγγραφέας.

θήματα: μια πραγματικά δημοκρατική εναλλακτική, στηριγμένη στην κοινωνική δικαιοσύνη, την ελευθερία έκφρασης, τον ανθρωπισμό. Τα στοιχεία αυτά έγιναν πιστευτά και κινητοποιήσαν εκατομμύρια ανθρώπους που ανήκουν στις κατώτερες τάξεις, αγρότες, φοιτητές, ενώ βρήκε απήχηση και σε ένα τμήμα που θα μπορούσαμε να ορίσουμε ως της μεσαίας τάξης, δημοσίους υπαλλήλους, μικροεπαγγελματίες και μικροεπιχειρηματίες, που μόλις μια εικοσαετία πριν πύκνωναν τις τάξεις της δεξιάς.

Οι αρχηγοί αυτών των συνασπισμών, ο Μοράλες στη Βολιβία, ο Τσάβες στη Βενεζουέλα, ο Κορρέα στο Εκουαδόρ, ο Λούλα στη Βραζιλία έγιναν πιστευτοί από τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού κυριότατα επειδή υποστήριξαν με σθένος για δεκαετίες την ανάγκη να σπάσει το κοινωνικοπολιτικό, οικονομικό, ρατσιστικό σχήμα υποταγής στις ΗΠΑ, το οποίο είχε επιβληθεί από τις τοπικές ολιγαρχίες.

Οι στρατιωτικοί, πρωταγωνιστές αιματηρών δικτατοριών, αν και διατήρησαν μια αξιολογική δύναμη και κατά διαστήματα κάνουν αισθητή τη διαφωνία τους για όσες επιλογές θεωρούνται υπερβολικά ριζοσπαστικές (στην Αργεντινή ως προς τους φόρους που επιβλήθηκαν στους γαιοκτήμονες από την περονίστρια πρόεδρο Kirchner), δεν έχουν πλέον τη δυνατότητα να ξαναπαρουσιαστούν ως αξιόπιστη εναλλακτική λύση, χάραξη στη λαϊκή συμμετοχή στις πρωτοβουλίες των κυβερνήσεων και των συνασπισμών που δηλώνουν ότι επιθυμούν να χτίσουν τον σοσιαλισμό του 21ου αιώνα.

Σε άλλη ευκαιρία θα εμβαθύνουμε στην ανάλυση της επίδρασης των κοινωνικο-οικονομικών προγραμμάτων που υλοποιούνται αυτή τη στιγμή, αλλά είναι βέβαιο ότι η εισαγωγή στο νέο Σύνταγμα του Εκουαδόρ του εγκλήματος της εθνοκτονίας (ποινές για όποιον προσβάλλει την κουλτούρα των ιθαγενών), η εισαγωγή στο νέο Σύνταγμα της Βολιβίας άρθρου που προβλέπει ριζική αγροτική αναμόρφωση, είχαν ως αποτέλεσμα τη λαϊκή συναίνεση προς τις κυβερνήσεις και τα αριστερά κόμματα που τις υποστηρίζουν.

Το πιο ενδιαφέρον πολιτικό δεδομένο είναι η ταχύτητα με την οποία αναπτύσσεται η πολιτική και οικονομική συνένωση ολόκληρης της ηπείρου. Ο καταλυτικός παράγοντας ήταν η γενναία (απομονωμένη και γελοιοποιημένη στην αρχή) εναντίωση του προέδρου Ούγκο Τσάβες και του προέδρου Φιντέλ Κάστρο στην ALCA (Συνθήκη για τη Ζώνη ελεύθερου εμπορίου της Αμερικής) που επιθυμούσε η Ουάσινγκτον, καθώς και η σύσταση της ALBA (Μπολιβαριανή Συμμαχία των λαών της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής), στην οποία προσχώρησαν η Βενεζουέλα, η Κούβα, η Βολιβία, η Νικαράγουα, η Δομινικανή Δημοκρατία, η Ονδούρα, ο Άγιος Βικέντιος και οι Γρεναδίνες.

Εάν στην ALCA (αλλά και η Ευρωπαϊκή Ένωση ακολουθεί την ίδια στρατηγική) η συνεργασία για την ανάπτυξη εξαρτάται από την αποδοχή άδικων εμπορικών συνθηκών που αξιώνουν τη φιλελευθεροποίηση των υπηρεσιών και των κοινών

αγαθών και την προστασία των παραγωγών των ΗΠΑ εις βάρος των παραγωγών και των λαών του Νότου, οι θεμελιώδεις αρχές της ALBA προβλέπουν:

1. Η συνένωση δίνει προτεραιότητα στη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου και στις επενδύσεις· ωστόσο η ALBA είναι μία πρόταση εστιασμένη στη μάχη ενάντια στη φτώχεια, τον αναλφαβητισμό και τον κοινωνικό αποκλεισμό.
2. Η υπεράσπιση και η επέκταση των ανθρωπίνων και εργασιακών δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των γυναικών, η προστασία του περιβάλλοντος.
3. Η μάχη ενάντια στις πολιτικές προστατευτισμού και στις καταστροφικές παροχές βοήθειας των ανεπτυγμένων κρατών, η υπεράσπιση και η επέκταση των προστατευτικών μέτρων για τις τοπικές γεωργίες και τους παραγωγούς.
4. Η υπεράσπιση της τροφικής αυτάρκειας.
5. Η μάχη ενάντια στη φτώχεια της πλειοψηφίας του πληθυσμού.
6. Η υπέρβαση των βαθιών ανισοτήτων και ασυμμετριών μεταξύ των χωρών, μέσω της υλοποίησης συμφωνιών και σχεδίων σε πνεύμα συνεργασίας κι όχι ανταγωνισμού.
7. Η υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων κι ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης.
8. Η σύσταση επιχειρήσεων για την αξιοποίηση και την εμπορική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων με σεβασμό στο περιβάλλον και σε αντίθεση με την ηγεμονία των πολυεθνικών επιχειρήσεων.
9. Η ενίσχυση του ρόλου του Κράτους για να αντιμετωπιστούν οι βίαιες διαδικασίες απορρύθμισης (*deregulation*), ιδιωτικοποίησης και αποδιάρθρωσης της διοίκησης των δημοσίων πραγμάτων.
10. Η συμμετοχή των πολιτών στα κοινά μέσω της επιτάχυνσης των διαδικασιών εκδημοκρατισμού και λαϊκής συμμετοχής.
11. Η ενίσχυση της συνένωσης της Λατινικής Αμερικής, όπως προσδιορίζεται από τα κυρίαρχα κράτη, μακριά από την ολέθρια επιρροή των διεθνών οργανισμών.

Μία από τις ήττες της αμερικανικής δεξιάς (καρπός και της πολιτικής της ALBA και πρωτίστως του προέδρου Ούγκο Τσάβες) είναι η επίσημη είσοδος της Κούβας στην Ομάδα του Ρίο το 2008 κατά τη Σύνοδο Κορυφής του Salvador de Bahia στη Βραζιλία.

Η στρατηγική συμμαχία μεταξύ των κυβερνήσεων της Βενεζουέλας και της Κούβας μέσω της ALBA βελτίωσε τις συνθήκες της ζωής του πληθυσμού πολλών χωρών. Χάρη στα προγράμματα συνεργασίας που προέβλεπαν την κινητοποίηση εκατοντάδων γιατρών, νοσοκόμων, δασκάλων και καθηγητών, η παιδική θνησιμότητα στη Βενεζουέλα κατέβηκε από 21 σε 14 θανάτους ανά χίλιες γεννήσεις· η Βενεζουέλα και η Βραζιλία, χάρη στο πρόγραμμα αλφαβητισμού (*Eγώ ναι, μπορώ!*) που

επεξεργάστηκε η κουβανική κυβέρνηση και υιοθέτησε η UNESCO, χαρακτηρίστηκαν έθνη απελευθερωμένα από τον αναλφαριθμητισμό.

Η συναίνεση σε καταπιεστικές, νεοφιλελεύθερες και μιλιταριστικές πολιτικές της Ουάσινγκτον κατέπεσε σαν χάρτινος πύργος.

Σήμερα, όποιος κυβερνά στη Λατινική Αμερική θα πρέπει να υπολογίζει εκτός από τα συνδικάτα, κοινοτικές οργανώσεις παραδοσιακά ταξικές, και τα νέα κινήματα που υιοθέτησαν το σύνθημα του σοσιαλισμού του 21ου αιώνα: νέο μοντέλο ανάπτυξης, άρνηση των εντολών των ΗΠΑ και της Ευρώπης.

Οι πρόεδροι αποτελούν έκφραση αυτών των κινήματων, όπως οι ίδιοι αναγνώρισαν στο πρόσφατο παγκόσμιο κοινωνικό φόρουμ της Μπέλεμ. Η κατάληψη του αξιώματός τους είναι καρπός όχι μόνο του προσωπικού τους χαρίσματος αλλά και της ορμητικής εμφάνισης των κινήματων εναντίον του νεοφιλελευθερισμού, από τις κινητοποιήσεις για την υπεράσπιση του νερού μέχρι τις εξεγέρσεις για το ψωμί, από τους αγρότες μέχρι την αφύπνιση των ιθαγενών. Γνωρίζουν καλά ότι δεν μπορούν να διαφύσουν τις προσδοκίες που γεννήθηκαν. Αυτός ο δεσμός αποδείχθηκε από δύο περιστατικά. Στο Εκουαδόρ ο προτελευταίος πρόεδρος Λούτσιο Γκουτιέρρες, που είχε υποσχεθεί μεγάλες αναμορφώσεις (χωρίς να τις πραγματοποιήσει), καθαιρέθηκε από ένα ισχυρό κίνημα ιθαγενών πληθυσμών με το οποίο ενώθηκαν οι φοιτητές και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις. Αντιστρόφως, ο πρόεδρος της Βενεζουέλας Ούγκο Τσάβες ανατράπηκε από μία μικρή ομάδα στρατιωτικών στηριζόμενη από την τοπική ολιγαρχία, αλλά επανήλθε στην εξουσία χάρα στη μοναδική λαϊκή κινητοποίηση.

Σε μία πρόσφατη συνέντευξη ο πρόεδρος του Εκουαδόρ Ραφαέλ Κορρέα διατύπωσε τα χαρακτηριστικά της νέας σοσιαλιστικής πρότασης:

- Συλλογική δράση αντί της ατομικότητας, του εγωισμού και του ξέφρενου ανταγωνισμού μεταξύ προσώπων και επιχειρήσεων.
- Αντίληψη του σχεδιασμού ως ενός συνόλου κοινών στόχων των χωρών της ηπείρου, τόσο στο εσωτερικό της καθεμίας όσο και μεταξύ τους.
- Υπερίσχυση της εργασίας έναντι του κεφαλαίου.
- Ισότητα κοινωνική, που εκφράζεται και ως ισότητα μεταξύ των γενεών, φυλών και εθνικών ομάδων.

Η ποιοτική διαφορά ανάμεσα στον νέο και τον παραδοσιακό σοσιαλισμό, σύμφωνα με τον Κορρέα, έγκειται στο ότι δεν εκρίζωσε από την πρακτική του την αντίληψη της κυριαρχίας (κοινωνικής, οικονομικής, στρατιωτικής και πολιτικής), που είναι τυπική του καπιταλισμού.

«Η καλή ζωή» κατά τον Κορρέα και τους περισσότερους από τους λατινοαμερικανούς προέδρους που επικαλούνται τον σοσιαλισμό βασίζεται στη δημιουργία μεγαλύτερης ευημερίας για όλους και πρώτα πρώτα για τους φτωχότερους.

Και ο Μοράλες παρενέβη στη συζήτηση για τη σημασία της «καλής ζωής» στον σοσιαλισμό του 21ου αιώνα και διαβεβαιώνει/υποστηρίζει:

«Καλή ζωή» σημαίνει ζωή με ισότητα και δικαιοσύνη, όπου δεν υπάρχουν εκμεταλλεμένοι και εκμεταλλευτές, όπου δεν υπάρχουν αποκλεισμένοι και όσοι τους αποκλείουν, όπου δεν υπάρχουν περιθωριοποιημένοι και όσοι τους περιθωριοποιούν. «Καλή ζωή» είναι η ζωή που βασίζεται στις αρχές της κοινότητας, της συλλογικότητας, της αμοιβαιότητας, της αλληλεγγύης και κυρίως της συμπληρωματικότητας.

Η «καλή ζωή» δεν ταυτίζεται με την «καλύτερη ζωή», το να ζεις καλύτερα από τον άλλον, γιατί το να ζεις καλύτερα από τον διπλανό σου προϋποθέτει αναγκαστικά την εκμετάλλευση, ενσταλάζει την αντιζηλία, συγκεντρώνει τον πλούτο σε λίγα χέρια. Συνεπώς προκύπτει βαθύς ανταγωνισμός, κάποιοι θέλουν να ζήσουν καλύτερα και αυτό οδηγεί άλλους, την πλειοψηφία, να ζουν κακά. Υπάρχει μια μεγάλη διαφορά: καλή ζωή σημαίνει να ζούμε σε συνθήκες ισότητας, η καλύτερη ζωή είναι εγωισμός, αδιαφορία για τους άλλους, ατομισμός.

Η «καλή ζωή» είναι αντίθετη προς την πολυτέλεια, την αφθονία, τη σπατάλη, τον καταναλωτισμό. Είναι ακατανόητο πώς σε ορισμένες χώρες του Βορρά, στις μεγάλες μητροπόλεις παραδείγματος χάριν, υπάρχουν άνθρωποι που αγοράζουν ένα ρούχο, το χρησιμοποιούν μία φορά κι ύστερα το πετούν. Αν δεν ενδιαφέρεσαι για τη ζωή των άλλων, απομένει μόνο το ατομικό ενδιαφέρον για την οικογένεια του καθενός. Η έλλειψη ενδιαφέροντος για τους άλλους φέρνει, λοιπόν, την ολιγαρχία, την ανωτερότητα, την αριστοκρατία, ελίτ που διαρκώς αξιώνουν να ζουν καλύτερα σε βάρος των άλλων.

Η ορμητική κίνηση αλλαγής άγγιξε και την Παραγουάη, όπου μερικούς μήνες πριν εκλέχθηκε πρόεδρος της Δημοκρατίας ο Φερνάντο Λούγκο (πρώην επίσκοπος της Καθολικής Εκκλησίας), ένας από τους θεωρητικούς και υποστηρικτές της αναγκαιότητας ριζικών αλλαγών. Μέσα σε τρία χρόνια μόνο αναπτύχθηκε ένα κίνημα, που ευνοήθηκε από τον ίδιο τον Λούγκο, αποτελούμενο από νέους, και το οποίο κατέστησε δυνατή τη νίκη ενός συνασπισμού με τα εξής σημεία στο πρόγραμμά του:

Διακοπή της πρακτικής του νεποτισμού και των πελατειακών σχέσεων που εφάρμοζε το κόμμα Κολοράδο για πάνω από 60 χρόνια, για να δρομολογηθεί και να σταθεροποιηθεί μία δομική αλλαγή, μια αλλαγή μοντέλου συνύπαρξης, μια αλλαγή κοινωνικού μοντέλου, του μοντέλου του Κράτους, μια αλλαγή στον τρόπο άσκησης της πολιτικής.

Ενίσχυση κι επέκταση της συμμετοχικής μεθοδολογίας «omongeta Guasu» (στη γλώσσα γκουαρανί «η μεγάλη συζήτηση με τον λαό»), μέσω της οποίας όλα τα τμήματα του πληθυσμού θα έχουν τη δυνατότητα να διατυπώσουν τις θέσεις τους και να έχουν πρόσβαση σε όλους τους θεσμούς.

Παραγωγή και διανομή τροφής επαρκούς για όλο τον πληθυσμό.
Εξασφάλιση υγιεινομικής περιθάλψης για όλους.
Εγγύηση πλήρους αυτοπροσδιορισμού των ιθαγενών πληθυσμών.
Οι φυσικοί πόροι να είναι ιδιοκτησία του Κράτους.
Αγροτική μεταρρύθμιση που ωφελεί τις 300.000 οικογένειες ακτημόνων.
Συνταγματική μεταρρύθμιση που αφορά τη δικαστική εξουσία.
Αναθεώρηση των πολιτικών διαδικασιών που οδήγησαν στις φυλακές τα τελευταία δέκα χρόνια τρεις χιλιάδες ακτιβιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των κοινωνικών οργανώσεων.
Προσχώρηση στη Μερκοσούρ και παράλληλα συμμετοχή σε άλλες κοινές διαδικασίες για μία ήπειρο χωρίς σύνορα, ελεύθερη και κυρίαρχη.

Ο Έβο Μοράλες, πρόεδρος της Βολιβίας, αντιμετώπισε το 2008 το κίνημα ενάντια στην αναθεώρηση του Συντάγματος με επικεφαλής τους Κυβερνήτες των πλουσιότερων επαρχιών της Βολιβίας. Η δεξιά χρησιμοποίησε όλα τα πιθανά τεχνάσματα, από τις συνταγματικές προσφυγές έως τις απεργίες, τις ένοπλες επιθέσεις στους στρατώνες, τη δολοφονία λαϊκών ηγετών, παρ' όλα αυτά το Σύνταγμα της χώρας αναθεωρήθηκε. Από τον Δεκέμβριο του 2008 στη Βολιβία σύμφωνα με τον νόμο:

Τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι βασικές υπηρεσίες όπως το νερό, η υγεία και η παιδεία δεν θα μπορέσουν ποτέ να ιδιωτικοποιηθούν.

Απαγορεύεται η παρουσία ξένων στρατιωτικών βάσεων στο βολιβιανό έδαφος.

Συμπεράσματα

Είναι σαφές πως στη Λατινική Αμερική το κοινωνικό μπλοκ των εργατών, των αγροτών, των αποκλεισμένων του παρελθόντος (π.χ. των ιθαγενών), βρήκε κόμματα, κινήματα, ηγέτες που μπόρεσαν να ερμηνεύσουν τα ιστορικά αιτήματα για κοινωνική δικαιοσύνη και να δομήσουν ένα νέο φαντασιακό για την υποστήριξη της δημιουργίας μιας εναλλακτικής μορφής κοινωνίας. Η κόκκινη γραμμή που συνδέει τις ενέργειες και τις προτάσεις των Λατινοαμερικανών προέδρων πηγαίνει από τον Σιμόν Μπολιβάρ στον Χοσέ Μαρτί, από τον Γκράμσι στον Μαριάτεγκι, με τη διαρκή επεξεργασία της θεωρίας της ηγεμονίας του κοινωνικού μπλοκ σε συνδυασμό με τον πλουραλισμό.

Δεν δομούν μοντέλα, γιατί όπως ορθά υποστήριζε ο Μαριάτεγκι, ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να είναι αντίγραφο, κόπια. Πρόκειται για διαδικασίες που όλες σηματοδοτούνται από τη συμμετοχή ως θεμέλιο μιας εξαιρετικής εμπειρίας, από την οποία οφείλει να πάρει μαθήματα η κομμουνιστική και ανανεωτική αριστερά της Ευρώπης για την αναγέννησή της.

Μετάφραση: Λένια Τζαλλήλα

Simon Critchley, Το βιβλίο των νεκρών φιλοσόφων,
μετάφραση Γιάννης Ανδρέου - Πατάκης, 2009, σελ. 518

Τι θα μπορούσε να είναι ένα βιβλίο με τίτλο *Το βιβλίο των νεκρών φιλοσόφων*; Στην 4η σελίδα του εξωφύλλου διαβάζουμε ότι το βιβλίο του Critchley «είναι ένα στοχαστικό και απολαυστικό βιβλίο». Κατά το μεταφραστή, «παρά την εμφανή χιουμοριστική του διάθεση, το βιβλίο των νεκρών φιλοσόφων είναι ένα πολύ σοβαρό πόνημα για ένα... θανάσιμα σοβαρό θέμα». Επίσης, κατά τον Richard Holloway, το βιβλίο μάς δείχνει «πώς το να μάθουμε να πεθαίνουμε καλά, μπορεί να αναδείξει το φιλόσοφο που κρύβουμε μέσα μας». Τίποτα τέτοιο δεν μας δείχνει το βιβλίο, και αν δείχνει κάτι, μας δείχνει ότι οι φιλόσοφοι πεθαίνουν άσχημα: χειρότερα από τους κοινούς θνητούς!

Χιούμορ με το θάνατο; Γιατί όχι; Αλλά το χιούμορ είναι δύσκολη υπόθεση και προπαντός όταν αφορά το θέμα του θανάτου.

Χιούμορ, και το βιβλίο μάς μαθαίνει «να πεθάνουμε καλά»! Τι θα περίμενε λοιπόν ο φιλομαθής αναγνώστης, και μάλιστα ο μη ειδικός, στον οποίο κυρίως απευθύνεται το πόνημα του Critchley;

Προφανώς λίγα βιογραφικά για κάθε «νεκρό φιλόσοφο», λίγα λόγια για το έργο του, και μετά, ποιες ήταν οι ιδέες του για το θάνατο και πώς εντέλει τον αντιμετώπισε. Το χιούμορ δεν θα ήταν εξοβελιστέο από μια τέτοια διαπραγμάτευση. Ακόμη, θα ήταν αναμενόμενο και χρήσιμο για τον αναγνώστη να εντοπιστούν αδυναμίες, αρνητικές ή και αστείες πλευρές των νεκρών πλέον φιλοσόφων: να «αποδομηθεί» η άποψη ότι οι φιλόσοφοι είναι ξεχωριστοί άνθρωποι, απαλλαγμένοι από τις αδυναμίες των κοινών θνητών.

Τίποτα τέτοιο δεν κάνει ο Αμερικανός συγγραφέας. Στο βιβλίο ενίοτε δίδονται ελάχιστα βιογραφικά στοιχεία και σχεδόν ποτέ δεν καταγράφονται, λακωνικά έστω, οι βασικές φιλοσοφικές θέσεις κάθε φιλόσοφου. Το βιβλίο, εντέλει, δεν είναι ούτε λεξικό φιλοσοφίας, ούτε βιογραφία φιλοσόφων, ούτε δοκίμιο συνοπτικής ιστορίας της φιλοσοφίας. Είναι ένα βιβλίο που τις περισσότερες φορές, χωρίς να αναφέρεται καν στο έργο του «βιογραφούμενου» φιλοσόφου, εκχυδαΐζει την προσωπική του ζωή, κάνει κουτσομπολιό και φτηνό χιού-

μορ. Στη σημερινή εποχή, σε «καιρούς καταφρόνιας», το ιδεολογικό κοντσομπολιό, η αναίδεια και ο εξυπνακισμός βρίσκουν πρόσφορο έδαφος: Ο Αϊνστάιν λόγου χάρη κατάκλεψε την επίσης φυσικό γυναίκα του, αποκρύβοντας τη συνεισφορά της στη θεωρία της σχετικότητας. Επίσης βοηθήθηκε από τον δικό μας Καραθεοδωρή κ.λπ. Ως προς τους πολιτικούς: ο Μάο ήταν ένας δολοφόνος που κάθε βράδυ δούλοι-συνεργάτες του προμήθευαν κάποια παρθένα κ.ο.κ. Δρυός πεσούσης πας φουκαράς ξυλεύεται!

Ας ξεκινήσουμε λοιπόν την περιδιάβαση. Όχι την κριτική, επειδή το πόνημα μιλά από μόνο του.

Το βιβλίο αρχίζει από τους Προσωκρατικούς και φτάνει μέχρι τις μέρες μας (προφανώς για τους νεκρούς της εποχής μας). Αποφάσισα λοιπόν, αντί για «κριτική», να παραθέσω, όσο μου επέτρεπε ο χώρος, τα ίδια τα λόγια του συγγραφέα, με ελάχιστα δικά μου σχόλια.

Αρχή Σοφίας: *Οι Προσωκρατικοί και οι μετέπειτα Έλληνες*. Ο Αναξίμανδρος έτρεφε την ασαφή πεποίθηση ότι αρχική αιτία των πάντων είναι το Άπειρον (άπειρον: δίχως πέρας). «Τα δικά του όρια, πάντως, τα γνώρισε, πέρα για πέρα, σε ηλικία 64 ετών». Ξεμπερδέψαμε με τον Αναξίμανδρο και με τη βαθιά του διαίσθηση για το άπειρο! Για τον Πυθαγόρα: Λέξη για τη φιλοσοφία του. Αμφισβητεί και την ύπαρξή του και καταλήγει: Οι αντίπαλοι τον κυνηγούσαν, «κάταφερε να απομακρυνθεί, αλλά βρέθηκε σ' ένα χωράφι με κουκιά, όπου δήλωσε ότι προτιμούσε να τον σκοτώσουν παρά

να το διαβεί. Έτσι οι διώκτες του τον πρόλαβαν και τον έκοψαν το λαρύγγι».

Πάει και ο Πυθαγόρας!

Και έρχεται η σειρά του Ηράκλειτου, που κατά το συγγραφέα ήταν γνωστός ως «κλαίων» (!) και «σκοτεινός». Για τη διαλεκτική του σοφού της Εφέσου, λέξη. Όμως: «Έφτασε να μισεί τόσο πολύ την ανθρωπότητα, ώστε κατέληξε να πάρει τα βουνά και να επιβιώσει τρώγοντας μόνο χόρτα και βότανα (για κουκιά, ούτε λόγος)». Έπαθε υδρωπικία. Από τη θεραπεία που βρήκε, τον έφαγε κυριολεκτικά το μαύρο χρώμα και ζήτησε να τον σκεπάσουν με κοπριά αγελάδας». Στη συνέχεια ο συγγραφέας μάς γράφει κυριολεκτικά δύο λόγια για τα παραδόξα του Ζήνωνα, που δάγκωσε το αυτί του τυράννου Νέαρχου, «και του το δάγκωσε γερά, ώσπου έπεσε νεκρός από τις μαχαιριές. (Δηλαδή έπεσε νεκρός από τις μαχαιριές επειδή «το δάγκωσε γερά»!) Προσπερνά τον Δημόκριτο και άλλους και φτάνουμε στον Πλάτωνα: Λέξη για τον ιδεαλισμό του, ούτε για τις πολιτικές πεποιθήσεις του. Αναφέρεται όμως στον Πλούταρχο, κατά τον οποίο στον Πλάτωνα «άρεσαν τα σύκα», και κατά μια εκδοχή «πέθανε μαστιζόμενος από ψείρες». Οι ψείρες έφαγαν λοιπόν τον αριστοκράτη Πλάτωνα! Ως προς τον πληβείο Αριστοτέλη: Λέξη για το έργο του. Όμως «είχε μικρά μάτια, καλλίγραμμες γάμπες και ψεύδιζε. Φορούσε δαχτυλίδια και ντυνόταν με πολύ προσωπικό στυλ». Αλλά, «πώς πέθανε»; Τάφου σιωπή! Με τη σειρά του ο Επίκουρος πέθανε από βασαντιστικούς πόνους, από νεφρική ανε-

πάρεκτα» κ.λπ., κ.λπ. Πώς αντιμετώπισαν όλοι οι προηγούμενοι το θάνατο; Αυτό το κύριο ερώτημα φαίνεται να το έχει ξεχάσει ο κύριος Critchley.

Αυτές οι ελάχιστες επισημάνσεις για τους «αρχαίους ημών προγόνους». Εξ' όνυχος του λέοντα, το ήθος και το χιούμορ του καθηγητή Critchley. Αναγκαστικά προσπερνά τους Κινέζους και τους «σοβαρούς και γελοίους, Ρωμαίους και νεοπλατωνικούς». Δυο λόγια μόνο για την Υπατία: Τίποτα για τις ιδέες της! Αλλά: «Όταν την ερωτεύτηκε ένας από τους μαθητές της, εκείνη του έδειξε μερικά πανιά λερωμένα με έμμηνα και του είπε: Αυτά αγαπάς νεαρέ και τίποτα καλό». Και: «Μια από τις πηγές υποστηρίζει ότι η Υπατία διατηρούσε ερωτικούς δεσμούς, άλλοι όμως λένε ότι έμεινε παρθένα. Ό,τι και αν αληθεύει πάντως, φαίνεται ότι την έβαλαν στο μάτι και αυτό οδήγησε στο θάνατό της». Η Υπατία λοιπόν κατασπαράχτηκε επειδή διατηρούσε «ερωτικούς δεσμούς»!

Αναγκαστικά προσπερνά τους χριστιανούς αγίους, τους φιλοσόφους του Μεσαίωνα και τους αναγεννησιακούς. Λίγα λόγια μόνο για τον Θωμά τον Ακινάτη. Ο συγγραφέας ξεπερνά με λίγα λόγια τη φιλοσοφία του και σημειώνει: «Ο Θωμάς είχε τα κιλά του. Ήταν τόσο μεγαλόσωμος και σιωπηλός, οι πάλοι ποτέ συμφοιτητές του στο Παρίσι τον αποκαλούσαν βόδι». Αλλά πως αντιμετώπισε το «βόδι» το θάνατο; Θα επιμείνω τώρα για λίγο στο μη φιλόσοφο, μεγάλο Δανό αστρονόμο Τύχο Μπράχε, που στις παρατηρήσεις του στηρίχτηκε ο Κέπλερ για να διατυπώσει τους νό-

μους της κίνησης των πλανητών. Λοιπόν, κατά το συγγραφέα, «ο μέγας Δανός αστρονόμος φαίνεται πως έμπλεξε κάποτε, μεθυσμένος, σ' έναν καβγά που του στοίχισε τη μύτη του και έτσι αναγκάστηκε να φορά μια ψεύτικη μύτη σε όλη του τη ζωή». Ακόμα: «Κατά τα φαινόμενα, σε κάποιο συμπόσιο έσκασε κυριολεκτικά η φούσκα του, επειδή θεωρούσε ανάρμοστο να φύγει και να ανακουφιστεί μεσούντος του εορτασμού». Άλλη εκδοχή: Παράφαγε και υπέστη ρήξη του πεπτικού σωλήνα. Ό,τι και να συνέβη, με τη χάλκινη μύτη του ήταν αδύνατο να το μυριστεί ότι θα πέθαινε οδυνηρά». Αυτά για το «νομοθέτη του ουρανού»!

Ακολουθούν ορθολογιστές, εμπειριστές και θρησκευτικοί αντιφρονούντες. Θα περιοριστώ σε τρεις: Στον Καρτέσιο, «πατέρα», όπως λεν, του ορθολογισμού. Για το επιστημονικό και το φιλοσοφικό του έργο, άκρα του τάφου σιωπή. Ο φιλόσοφος «βρέθηκε να ξεροσταλιάζει στη Σουηδία, για να μυήσει (εις μάτην) στη φιλοσοφία τη βασίλισσα Χριστίνα. Στην πόλη εκείνη είχε ένα μόνο φίλο, τον Γάλλο πρέσβη Σανύ. Δυστυχώς απ' αυτόν κόλλησε τη λοίμωξη που του στοίχισε τη ζωή». (Τίνα τρόπον την «κόλλησε»;) Αυτά για τον Καρτέσιο. Για τον Πασκάλ: «Πέρασε ολόκληρη τη ζωή του υποφέροντας από διάφορες ασθένειες και πέθανε νεαρότατος, 39 μόλις ετών, πάσχοντας από εντερική γάγγραινα από εγκεφαλική θρόμβωση». Τέλος, για το έργο του Λάμπνιτς, λέξη. Όμως ο μεγάλος αυτός μαθηματικός και φιλόσοφος «έγραψε τη *θεοδικία* προκειμένου να κο-

λακέψει την προστάτιδά του, βασίλισσα Σοφία Καρλότα». Πέθανε μόνος και θάφτηκε νύχτα. Παπάς δεν παρέστη στην κηδεία του. Πώς όμως αντιμετώπισε ο Λάιμπνιτς (όπως και ο Καρτέσιος και ο Πασκάλ) το θάνατο;

Στη συνέχεια οι υλιστές. Τίποτα για το έργο τους και την ιδεολογική προετοιμασία των αστικών επαναστάσεων. Ιδού μικρό δείγμα σοβαρότητας, χιούμορ και ήθους: «Ο θάνατος του Μοντεσκιέ ήταν αρκετά γουστόζικος, αφού παρέδωσε το πνεύμα στην αγκαλιά της ερωμένης του, της Κυρίας Ντυπρέ ντε Σαιν Μορ». Ο Χιουμ πέθανε «κεφάτος, ευδιάθετος, χωρίς αγωνία». Η χοληδόχος κύστη του Ντιντερό ήταν «άδεια και ξερή, η δε καρδιά του ήταν κατά τα δύο τρίτα μεγαλύτερη από τη φυσιολογική». Τέλος, από τους Γερμανούς, ο Βίνκελμαν «πέθανε μαχαιρωμένος από έναν νεαρό που εκδιδόταν σεξουαλικά».

Ανάγκα και θεοί πείθονται! Θα παραλείψω το κεφάλαιο «πολλοί τελείως γερμανοί και μερικοί όχι και τόσο», με εξαίρεση τον Καντ, το κεφάλαιο, «μετρ της καχυποψίας και μερικοί ανυποψίαστοι γερμανοί» με εξαίρεση τον Μαρξ και τον Νίτσε. Τέλος, θα παραλείψω και όλους τους νεότερους και σύγχρονους «νεκρούς».

Λοιπόν, ο Καντ (ο πατέρας, όπως πάλι λεν, της κριτικής φιλοσοφίας), στο τραπέζι δεν εξέταζε ποτέ θέματα φιλοσοφίας και δεν προσκαλούσε γυναίκες. Βάδιζε μόνος για να μπορεί να ανασαίνει με το στόμα, δεν φορούσε ποτέ καλτσοδέτες, από φόβο μήπως παρεμποδι-

ζαν την κυκλοφορία του αίματος, τακτοποιούσε σχολαστικά τα σκεπάσματά του, τυλιγόταν σαν μεταξοσκώληκας στο κουκούλι και επαναλάμβανε αρκετές φορές το όνομα του Κικέρωνα! «Κοιμόταν σαν πουλάκι». Ωραία! Τι έκανε όμως όταν «δεν κοιμόταν σαν πουλάκι»; Υπέφερε συχνά από φριχτούς εφιάλτες κι έβλεπε διαρκώς οπτασίες φονιάδων στο προσκέφαλό του. Εντέλει, την αποφράδα ημέρα αδυνατούσε να μιλήσει, ήπτε λίγο νερό ανάμικτο με γλυκό κρασί και ψιθύρισε λατινικά την τελευταία του λέξη: Sufficit (Αρκεί). Ταλαιπώρε Καντ!

Είπαμε: να αποδομήσουμε την ιδεαλιστική-εξωπραγματική αντίληψη για τους φιλοσόφους. Αλλά: ας μαθαίνουμε και κάτι για το έργο τους και ας μην τους γελοιοποιούμε. Και ας στεκόμαστε με σεβασμό μπροστά στην τελευταία τους στιγμή.

Συνεχίζουμε: Ο συγγραφέας μάς λέει λίγα λόγια, συζητήσιμα μάλιστα, για τον άλλο μεγάλο Γερμανό, πατέρα της νεότερης διαλεκτικής: τον Χέγκελ. Μαθαίνουμε λοιπόν ότι «η λεγόμενη διαλεκτική, δεν είναι παρά μια αδυσώπητη εισβολή της άρνησης σε κάθε τομέα της ύπαρξης», απόφαση προφανώς λανθασμένη, την οποία ο ίδιος ο συγγραφέας αναιρεί, λέγοντας παρακάτω ότι η σκέψη του Χέγκελ «δεν αποτελεί φιλοσοφία θανάτου». Κατά τα άλλα, μας πληροφορεί ότι η χολέρα «στο διάβα της παρέσυρε και τον Χέγκελ», και ότι το σώμα του «ήταν μπλαβί και παγωμένο στο πρόσωπο». Και μετά το μεγάλο Χέγκελ, θα τελειώσω αυτή τη σύντομη

περιδιάβαση, με τον επίσης μεγάλο μαθητή του, τον Καρλ Μαρξ.

Ο συγγραφέας μάς αφιερώνει δύο ολόκληρες σελίδες για τον Μαρξ, χωρίς μια λέξη για το φιλοσοφικό του έργο. Αντίθετα μας πληροφορεί ότι ενόσω έγραφε το *Κεφάλαιο* υπέφερε από «βδελυρό κατάρροον, φλεγμονές των ματιών, χολεμεία, ρευματισμούς, σουβλιές στο σκώτι, φτάρνισμα, ιλίγγους, επίμονο βήχα και επικίνδυνες φλύκταινες». Οι ασθένειες αυτές «του κάλυπταν ολόκληρο το σαρκίο». Ακόμα: «Η λοίμωξη είχε ιδιαίτερη έξαρση στα γεννητικά του όργανα, πράγμα που τον στενοχωρούσε πολύ, όπως είναι αναμενόμενο. Και σαν επιστέγασμα όλων αυτών, ήλθε τελικά η πλευρίτιδα και ένας όγκος στον πνεύμονα, που τον οδήγησαν στον τάφο». Ο Μαρξ «στα στερνά του δυσφορούσε ολοένα και περισσότερο με τις πολιτικές εξελίξεις, η δε κατάθλιψη δεν του επέτρεπε να καταπιαστεί με τίποτε στα σοβαρά». Αυτά για τον Μαρξ. Και στη συνέχεια: Πάντως η φλόγα του έσβησε ήσυχα, καθώς αποκοιμόταν σε μια πολυθρόνα, πράγμα που μας κάνει να καγχάζουμε βλέποντας πόσο μελοδραματικά το έθεσε ο Ένγκελς στον επικήδειο λόγο του: «Στις 14 Μαρτίου, στις τρεις παρά τέταρτο το μεσημέρι, ο μεγαλύτερος εν ζωή στοχαστής έπαψε να

στοχάζεται». Καγχάζει λοιπόν ο ασήμαντος καθηγητής Simon Critchley! Το ποντίκι βουχάται!

Είπαμε: να αποδομήσουμε την εξιδανικευμένη εικόνα του φιλόσοφου. Και οι φιλόσοφοι είναι άνθρωποι, με ανθρώπινες αδυναμίες. Και αυτοί δεν στάθηκαν πάντα στωικά απέναντι στις τραγωδίες της ζωής και στο θάνατο. Άλλο όμως κριτική παρουσίαση «μετά θάνατον», και άλλο κουτσομπολιό και χυδαιότητα.

Αλλά ο χώρος δεν επιτρέπει να συνεχίσουμε.

Ερώτημα: Με ποια κριτήρια θα έπρεπε να επιλέγονται βιβλία για μετάφραση; Μόνο με κριτήριο τον εντυπωσιασμό και το κέρδος; Σημεία των καιρών! Και είναι τυχαίο ότι οι περισσότεροι εκδότες προτιμούν τα ιδεολογικά προϊόντα του αγγλοσαξονικού εμπειρισμού (φιλοσοφία, ιστορία των επιστημών, πολιτική) και τα ανώδυνα, συχνά σοσιαλδημοκρατικά προϊόντα της ευρωπαϊκής διανοήσης; Γιατί, αντίθετα, σχεδόν αγνοούνται σημαντικοί Ευρωπαίοι μαρξιστές, ενώ ταυτόχρονα γίνεται τόση φασαρία για συγγραφείς που έχουν μία μαρξίζουσα, αλλά ουσιαστικά αντιμαρξιστική ιδεολογία, συγγραφείς που «πουλάνε» και διαφημίζονται με το επίθετο «μεγάλοι»;

Ευτύχης Μπιτσάκης

Κριτική Παιδαγωγική: μια συλλογή κειμένων

Η κριτική παιδαγωγική είναι μια τάση-προσπάθεια να κατανοηθεί ο άνθρωπος, αλλά και η δομική πραγματικότητα μέσα στην οποία υπάρχει. Ορίζει ως πρωταρχικό σκοπό της σύγχρονης εκπαίδευσης την ατομική και κοινωνική χειραφέτηση, τη συγκρότηση δημόσιων χώρων αναστοχασμού και αυτόνομης κοινωνικής δράσης. Για τους κριτικούς παιδαγωγούς, οι παιδαγωγικές θεωρήσεις πρέπει να προσβλέπουν σε έναν ουσιαστικό μετασχηματισμό της εκπαίδευσης, αλλά και συνολικά της κοινωνίας.

Στο παραπάνω πλαίσιο, ο συλλογικός τόμος από τις εκδόσεις Gutenberg *Κριτική Παιδαγωγική: μια συλλογή κειμένων*, που επιμελούνται οι Παναγιώτα Γούναρη και Γιώργος Γρόλλιος, επιχειρεί να απαντήσει στην ανάγκη παρουσίασης ενός εναλλακτικού παιδαγωγικού εγχειρήματος θεωρίας και πράξης έξω από τα κυρίαρχα νεοσυντηρητικά και νεοφιλελεύθερα παιδαγωγικά δόγματα της εποχής μας. Στην εισαγωγή, επιχειρείται μια περιοδολόγηση των απόψεων και των ενδιαφερόντων των βασικών εκπροσώπων της κριτικής παιδαγωγικής, ενταγμένη στο γενικότερο

κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο και στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Η κριτική παιδαγωγική συνδέεται κυρίως με το έργο των Henry Giroux και Peter McLaren. Ωστόσο, η συγκεκριμένη συλλογή περιλαμβάνει αντιπροσωπευτικά κείμενα των Michael Apple, Stanley Aronowitz, Lilia Bartolome, Bell Hooks και Donald Macedo, αναδεικνύοντας έτσι την επίδραση της κριτικής παιδαγωγικής σε ένα ευρύ φάσμα πεδίων, όπως της κοινωνιολογίας, της γλωσσολογίας, των πολιτισμικών σπουδών κ.ά. Στα πρώτα πέντε κεφάλαια, τα οποία αντιστοιχούν στη διαμόρφωση της προβληματικής του συγκεκριμένου ρεύματος τη δεκαετία του 1980, επιχειρείται η σύνδεση της «πραγματικής» γνώσης με τις σχέσεις κυριαρχίας εκτός εκπαιδευτικού θεσμού. Κατ' αυτό τον τρόπο, η προσέγγιση της εκπαίδευσης ως περίπλοκης ολότητας δημιούργησε την ανάγκη της υπέρβασης των θεωριών της αναπαραγωγής και της αντίστασης και της εστίασης σε θέματα κοινωνικής και πολιτισμικής παραγωγής. Με άλλα λόγια, η ριζοσπαστική οπτική για την εκπαίδευση κινείται από τις διαδικασίες επιτυχούς αναπαραγωγής στη δυνατό-

τητα ανάπτυξης μιας αντι-κουλτούρας. Παράλληλα, ο στοχασμός των κριτικών παιδαγωγών αυτής της περιόδου εστιάζει στην κοινωνική διαίρεση της εκπαιδευτικής εργασίας, καθώς οι κυρίαρχες θεωρήσεις διαχωρίζουν τη σύλληψη και το σχεδιασμό από την εκτέλεση, υποβιβάζοντας τη διδακτική πράξη σε ουδέτερη τεχνική. Ουσιαστικά, πρόκειται για μια πολιτική πρόταση η οποία οδηγεί στην προλεταριοποίηση του εκπαιδευτικού. Με βάση αυτό το πρόβλημα, ο βασικός πυρήνας της σκέψης των κριτικών παιδαγωγών επιχειρεί τη σύνθεση των διανοητικών παραδόσεων του Dewey, του Gramsci και του Freire και τη θεωρητική ενσωμάτωση των εννοιών της κουλτούρας, της εξουσίας και της γνώσης. Στο τέλος της δεκαετίας του 1980, και με πιο σαφή τρόπο μετά το 1990 και την πτώση των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης, γίνεται στροφή προς το μεταμοντέρνο. Η ανάπτυξη των ριζοσπαστικών ιδεών τώρα συντελείται με βάση τη συνάρθρωση του μοντέρνου και του μεταμοντέρνου. Αυτό είχε ως συνέπεια τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος των Giroux, Aronowitz και McLaren προς τα ζητήματα της κειμενικής πρακτικής και της διαφοράς. Ο ερευνητικός προβληματισμός αυτής της περιόδου, όπως παρατίθεται στο συγκεκριμένο τόμο, σφραγίζεται από την πολιτική οικονομία του σημείου, την κοινωνικοπολιτισμική αντίληψη της διδασκαλίας και την κατασκευή της υποκειμενικότητας του μαθητή. Ο Apple κράτησε αποστάσεις από τα παραπάνω, χωρίς, ωστόσο, να υποτιμήσει τη συνει-

σφορά των μεταμοντέρνων ιδεών στην κατανόηση του σύγχρονου καπιταλιστικού κόσμου. Αυτή την περίοδο, έστρεψε το ενδιαφέρον του προς την ερευνητική δουλειά μεσαίας κλίμακας (δηλαδή προς τις καθημερινές πραγματικότητες της εκπαίδευσης) συνδυάζοντας τα τρία είδη επιχειρημάτων του: πολιτισμικά, πολιτικά και οικονομικά με το φαινόμενο των νεοσυντηρητικών αναδιαρθρώσεων. Η σχέση ανάμεσα στην εξουσία και τη γνώση είναι παρούσα σε όλη τη θεωρητική διαδρομή της κριτικής παιδαγωγικής. Η σχέση αυτή, ιδιαίτερα μετά το 1990, διαμεσολαβείται από την πρόσληψη των πολιτισμικών σπουδών και την αποκάλυψη των εξελιγμένων καταπιεστικών μορφών μέσα από τη μελέτη της κουλτούρας. Στο τέλος της ίδιας δεκαετίας, ο McLaren θα επισημάνει πως η υποχώρηση των μαρξιστικών αναλύσεων έχει συμβάλει στην εδραίωση της λογικής της ελεύθερης αγοράς. Ο ιστορικός υλισμός και η πολιτική οικονομία της εκπαίδευσης γίνονται πλέον οι βασικοί άξονες της σκέψης του, ώστε να εξηγηθεί η διαμόρφωση των παγκοσμιοποιημένων χαρακτηριστικών του καπιταλισμού και η σχέση της εκπαίδευσης με την αναπαραγωγή του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας. Η κριτική παιδαγωγική εμφανίζεται συνώνυμη με τη γλωσσική διδασκαλία και το φιλελεύθερο ανθρωπισμό, γι' αυτό και ο McLaren θέτει το πρόβλημα της ανανέωσής της και του μετασχηματισμού της σε ένα σοσιαλιστικό σχέδιο δράσης, το οποίο δεν πρέπει να χάσει από τα μάτια του τη σχέση της μικρο-

πολιτικής με τον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας. Τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001 δεν άφησαν κανέναν κριτικό παιδαγωγό ανεπηρέαστο. Ο Giroux μετακινείται από τα θεωρητικο-πολιτικά αδιέξοδα του μεταμοντερνισμού στα ζητήματα του νεοφιλελεύθερου αυταρχισμού. Αναγορεύει την πολιτική σε ηθική πράξη που στρέφεται ενάντια στο νέο τύπο κυβερνητικότητας, όπως αυτός εκφράζεται με την πολιτική Bush. Αξιοποιεί την ιδέα της ριζοσπαστικής δημοκρατίας, προτείνοντας ένα νέο «κοινωνικό συμβόλαιο» περίπου ανάλογο με το ιστορικό παράδειγμα των πολιτικών του Roosevelt και του Johnson.

Όπως φάνηκε από τη σύντομη παρουσίαση που επιχειρήσαμε παραπάνω, ο συλλογικός τόμος για την κριτική παιδαγωγική αναδεικνύει το εύρος των ιδεών και των διανοητικών παραδόσεων που επηρεάζουν το συγκεκριμένο ρεύμα. Ωστόσο, τα επιλεγμένα κείμενα συγκροτούν ένα συνεκτικό σύνολο, οργανωμένο στη λογική της ιστορικής και θεματικής αλληλουχίας που χαρακτηρίζει το εγχείρημα της κριτικής παιδαγωγικής, όπως αυτό παρουσιάστηκε και εξελίχθηκε στις ΗΠΑ. Το παιδαγωγικό ενδιαφέρον του τόμου εκτείνεται σε ένα ευρύ φάσμα επιστημονικών απόψεων και προσεγγίσεων, επιλογή απαραίτητη για την παρουσίαση του διαλόγου στο εσωτερικό της κριτικής παιδαγωγικής. Το συγκεκριμένο πλαίσιο υπερβαίνει τη μηχανιστική παράθεση απόψεων, χαρακτηριστικό ενός κλειστού υποδείγματος, και απαιτεί από τον αναγνώστη το

βάθεμα του προβληματισμού του και την κριτική εμπλοκή του. Η συλλογή *Κριτική Παιδαγωγική* των Γούναρη και Γρόλλιου είναι μια γόνιμη προσπάθεια να προσεγγιστεί η εκπαίδευση από διαφορετική σκοπιά από αυτήν που προτείνουν τα κυρίαρχα θεωρητικά σχήματα. Δεν είναι απλά ένας πρακτικός οδηγός ούτε μια αφυδατωμένη ιδεολογική πρόταση. Δεν εκφυλίζεται σε ένα σύνολο κανόνων και έτοιμων διδακτικών υποδείξεων. Στα προηγούμενα θα προσθέσουμε τη δυνατότητα για διάλογο και αναζήτηση των προοπτικών που ανοίγει το συμπέρασμα ότι η κριτική παιδαγωγική δεν κατάφερε να συγκροτήσει ένα σαφές σχέδιο και μια πολιτική στρατηγική που θα απαντά στο πρόβλημα της κοινωνικής αλλαγής. Οι προτάσεις των κριτικών παιδαγωγών δεν ανοίγονται προς το κεντρικό πολιτικό σκηνικό και εκτός των συστημικών πολιτικών συσχετισμών στις ΗΠΑ. Από αυτή την άποψη, τα κεντρικά ζητήματα με τα οποία καταπιάνεται ο πολιτικός ριζοσπαστισμός της κριτικής παιδαγωγικής, δηλαδή η προσέγγιση της εκπαίδευσης ως πολιτικό πρόβλημα, η σύνδεσή της με το σύγχρονο καταμερισμό εργασίας, η εμπλοκή των μαζών στο ξέπέρασμα της καπιταλιστικής κοινωνίας, η προοπτική του σοσιαλισμού και η αμφισβήτηση του μοντέλου της αγοράς είναι θέματα που μπορούν να συνεισφέρουν στη βαθύτερη κατανόηση της τρέχουσας συγκυρίας και στην αναζήτηση εκείνων των προϋποθέσεων για τη διατύπωση μιας συνολικής πολιτικής πρότασης. Τελικά, ένας ριζοσπαστικός εκ-

παιδευτικός λόγος που εμπνέεται από τις αρχές της χειραφέτησης και της δικαιοσύνης είναι σε θέση να αμφισβητήσει τις παιδαγωγικές ιδέες, οι οποίες εγκλείονται στα κυρίαρχα δόγματα του εκπαιδευτικού τεχνοκρατισμού, και να ανοίξει την προοπτική μιας νέας πολιτικής ανασυγκρότησης. Η διαμάχη αυτή δεν μπορεί παρά να αφορά και το ελληνικό σχολείο και να θεμελιώνεται στην αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και αντιφάσεων της κάθε χώρας.

Υπό αυτή την έννοια, τα επιλεγμένα κείμενα της συλλογής *Κριτική Παιδαγωγική* δεν έχουν μόνο επικαιρότητα, αλλά και κρισιμότητα, ιδιαίτερα σε μια περίοδο κατά την οποία δρομολογούνται κοσμογονικές αλλαγές εντός και εκτός εκπαιδευτικών συστημάτων. Προτείνουμε, λοιπόν, ανεπιφύλακτα, την κριτική μελέτη αυτού του βιβλίου και τη συνάθροιση των προτεραιοτήτων που θέτει με τα ευρύτερα πολιτικά προτάγματα της εποχής μας.

Δημήτρης Νικολούδης

The Theory of $V_{(K)}$ Spaces - Ι. Κωνσταντόπουλου (Αθήνα 2011, έκδοση του συγγραφέα, σ. 215)

Ασυνήθιστο βιβλίο, όχι μόνο για τις σελίδες της *Ουτοπίας* αλλά και για τα ιδιόρρυθμα ελληνικά εκδοτικά πράγματα – έργο ζωής του αναπληρωτή καθηγητή Θεωρητικής Φυσικής (Πανεπιστήμιο Αθήνας) Ι. Κωνσταντόπουλου.

Ασυνήθιστο, διότι είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου σε μαθηματική μορφή που περιλαμβάνει νέα αποτελέσματα σε μαθηματικά, εν μέρει ανεξερεύνητη περιοχή, ενώ στόχος του είναι μια τελείως νέα προσέγγιση της Θεωρητικής Φυσικής.

Ασυνήθιστο και σε «επαγγελματικό» επίπεδο, όπου οι επιστημονικές δημοσιεύσεις εμφανίζονται σχεδόν αποκλειστικά με μορφή άρθρων σε ειδικά περιοδικά, όπου συνήθως ο ερευνητής παρουσιάζει κάποια αποτελέσματα, συχνά πρόωρα και αποσπασματικά, υπακούοντας στον κυρίαρχο κανόνα «δημοσιεύεις ή χάνεσαι!».

Στις μέρες μας όπου η «επιτυχία», σε κάθε δραστηριότητα, βαθμολογείται από την ηχηρότητα συχνών εντυπώσεων, είναι μάλλον σπάνιο κάποιος ερευνητής – που εργάζεται επί έτη σε κάποιο πρόβλημα – να εντοπίζει μόνος του τα αδιέ-

ξοδα της μελέτης του χωρίς να ταλαιπωρεί το κοινό με ανώριμες δημοσιεύσεις. Έχουν παρέλθει οριστικά οι εποχές όπου ένας επιστήμονας εργαζόταν σιωπηλά για χρόνια μέχρις ότου φτάσει σε κάποιο απαιτητικό όριο ολοκλήρωσης που ο ίδιος θέλει. Όμως, αλήθεια, μήπως τα προϊόντα τέτοιας αφοσίωσης δεν είναι ακριβώς τα έργα που άλλαξαν τρόπους σκέψης, που δημιούργησαν επιστήμες – έργα που και η βιαστική εποχή μας θαυμάζει, έστω σαν «μουσειακά» αντικείμενα;

Στόχος του Ι.Κ. είναι μια *γεωμετρική* θεμελίωση της Θεωρητικής Φυσικής, τόσο κατάλληλα γενικής ώστε θα ξεπερνούσε την ήδη γεωμετρική θεμελίωση της Γενικής Σχετικότητας (Γ.Σ.), ενώ συγχρόνως θα έθετε επίσης σε γεωμετρική βάση και την Κβαντική Θεωρία της οποίας το σημερινό χωροχρονικό πλαίσιο διαφέρει παρασάγγας από αυτό της Γ.Σ.

Ωστε, λοιπόν, ακόμη ένας “Χωροχρόνος”;! Όποιος παρακολουθεί τις εξελίξεις της Θεωρητικής Φυσικής ίσως θα έχει ήδη απηυδήσει από τις περίπλοκες μαθηματικές κατασκευές που συνεχώς προτείνονται – από «χωροχρονικά άτο-

μα»— στις «τυλιγμένες» διαστάσεις της Θεωρίας Υπερχόρδων και στην Κβαντική Θεωρία Βρόχων (*Loop Quantum Gravity*)¹.

Βέβαια, κάθε θεωρία δεν είναι η ίδια η Πραγματικότητα—ο Κόσμος του οποίου, ελπίζω!, δεν αμφισβητούμε την ύπαρξή του! Μια θεωρία δεν είναι παρό μια αναπαράσταση²—πιστή ή όχι, ερμηνευτικά ή όχι, προβλεπτική ή όχι—της Πραγματικότητας. Η μαθηματική ανάγκη κάποιου «χώρου» περιγραφής—εκτός από την αφετηρία της τετραδιάστατης χωροχρονικής εμπειρίας—νομίζω ότι αντιστοιχεί σε μια γενικότερη φιλοσοφική ανάγκη: κυρίαρχη έννοια σε κάθε μαθηματικό χώρο είναι αυτή της διάστασης, μια έννοια που αντιστοιχεί στην πιο γενική έννοια της ποιότητας—και ασφαλώς σε κάθε φυσική περιγραφή ζητούμενο είναι οι ποιότητες («ιδιότητες») του κάθε πράγματος ή φαινομένου.

Ο Ι.Κ. επεξεργάζεται έναν χώρο ($V_{(K)}$) που ενώ έχει μια μινιμαλιστική δομή είναι εντούτοις αρκετά πλούσιος να στεγάσει ενδεχομένως μαζί το «πολύ μεγάλο» και το «πολύ μικρό». Η καθαρά μαθηματική μελέτη των χώρων $V_{(K)}$ έχει απασχολήσει διακεκριμένους Ρώσους μαθηματικούς και ο Ι.Κ. έχει επεκτείνει σημαντικά το έργο τους—με κυριότερο αποτέλεσμα την πλήρη ταξινόμηση των χώρων αυτών.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό των μετασχηματισμών—των αλλαγών, των «κι-

νήσεων»—σε έναν $V_{(K)}$ χώρο είναι η *συμμορφία* τους (*comformality*) σε στοιχειώδες επίπεδο, η διατήρηση των γωνιών, δηλαδή η *ομοιότητα* των σχημάτων. Ο προσανατολισμός της έρευνας του Ι.Κ. μου θύμισε κάπως την προσπάθεια ενιαίας θεμελίωσης της Φυσικής, μέσω μιας γενικευμένης Μηχανικής, από τον Hertz³, αυτό τον σπουδαίο όχι μόνο θεωρητικό αλλά και πειραματικό φυσικό που έκανε πραγματικότητα τη φαντασία των Faraday και Maxwell.

Τα τρία πρώτα κεφάλαια της πολύμοχθης πραγματείας του Ι.Κ. είναι αμιγώς μαθηματικά, ενώ στα δύο τελευταία το εργαλείο των γεωδαισιακών μετασχηματισμών φαίνεται να οδηγεί, έστω ευριστικά, προς τον κόσμο της Θεωρητικής Φυσικής. Βλέπουμε, λόγου χάρη (σ. 172), να αναδύεται φυσικά αυτή η θεμελιακή—και μυστήρια!—ιδιότης του spin, ο πυρετικός στροβιλισμός των μικροοντοτήτων. Ή, επίσης, να εμφανίζονται δύο είδη Χρόνου—αμυδρά κάπως ως γραμμικός και κυκλικός χρόνος. Τέλος, δέκα μικρά παραρτήματα ευκολύνουν σημαντικά τον αναγνώστη σε τεχνικά θέματα.

Θα ευχόμουν, στο μικρό μας τόπο—που όμως γέννησε τα Μαθηματικά—να βρεθούν κάποιοι νεαροί αναγνώστες που θα κοπιάσουν στις σελίδες αυτού του βιβλίου, γνωρίζοντας πως στην ουσιαστική μελέτη της Φύσης δεν υπάρχει «βασιλικός δρόμος»!

Νίκος Ταμπάκης

1. Ταμπάκης, Ν., «Χωροχρόνος, ή προσφιής κλίση της σύγχρονης Κοσμολογίας», *Ουτοπία*, 84 (Μάρτιος 2009), σ. 77-78.

2. Ταμπάκης, Ν. (2003), *Αναπαράστάσεις του Κόσμου: Πραγματικότητα και Σύγχρονη Φυσική*, 2η έκδ., Γκοβόστη.

3. Hertz, H. (1956), *The Principles of Mechanics*, Dover.

Χρήστος Δανιήλ

...Ιούς, Μανιούς, ίσως και Aqua Marina

Μάτση Χατζηλαζάρου Η πρώτη Ελληνίδα υπερρεαλίστρια

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΤΟΠΟΣ

Θεωρώ τη Μάτση Ανδρέου [Χατζηλαζάρου] τη μεγαλύτερη Ελληνίδα ποιήτρια. Τα ποιήματά της μπορούν να θεωρηθούν μια κορύφωση της γυναικείας ευαισθησίας, η οποία εκφράζεται με τρόπο εντελώς προσωπικό, απολύτως πρωτότυπο και παράφορο.

Ανδρέας Εμπειρίκος

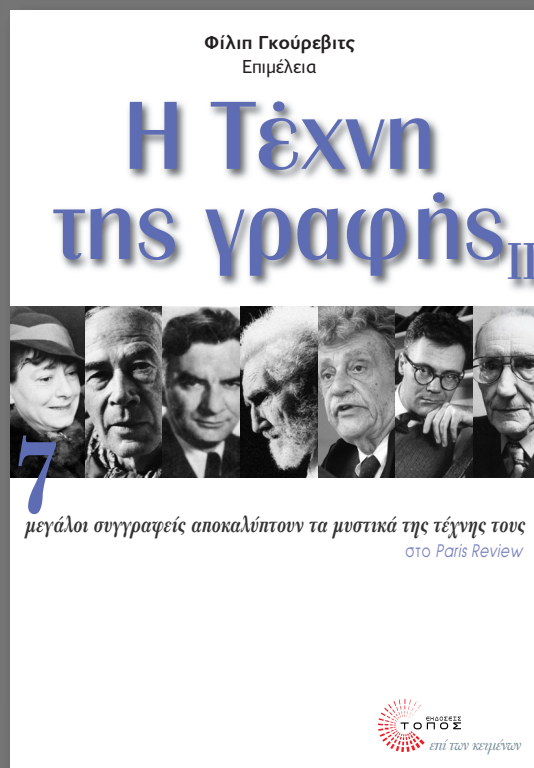
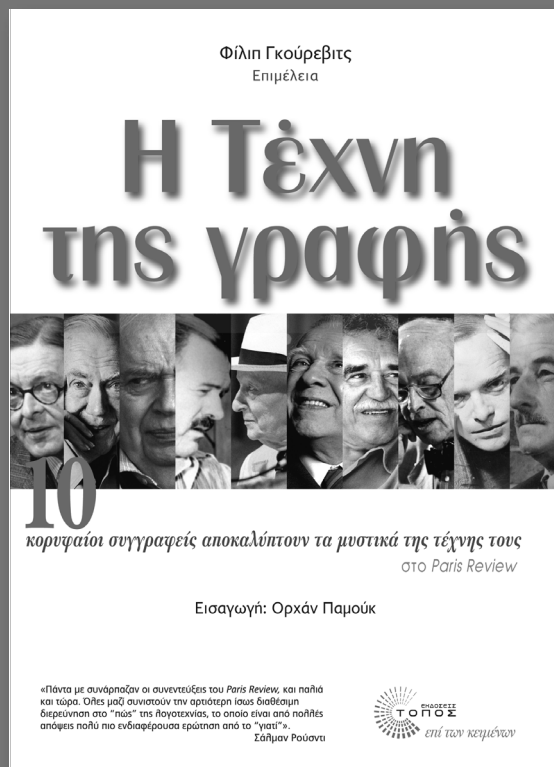
Γυναίκα αθάνατη και Μάτση των ονείρων. Σ' αναγνωρίζω ολόκληρη μες απ' αυτό το απελπισμένο κέφι σου που μ' εξοντώνει. Και τραγουδώντας τα οράματά σου, σ' ακολουθώ. Μήπως και ξαναγεννηθεί ο χρόνος που μαςγέννησε, που θα τον λεν Ιούς, Μανιούς, ίσως και Άκουα Μαρίνα.

Μάνος Χατζιδάκις

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΤΟΠΟΣ

Βιβλιοπωλείο-Κεντρική διάθεση: Γενναδίου 6, Αθήνα, τηλ.: 210 3221580

Πώς τα καταφέρνουν οι σπουδαίοι συγγραφείς;

Μετά την εκδοτική επιτυχία του πρώτου τόμου της
Τέχνης της γραφής, ένας νέος τόμος όπου επτά σημαντικοί
και πολυδιαβασμένοι συγγραφείς (Έζρα Πάουντ, Χένρι Μίλερ,
Ούιλιαμ Μπάροουζ, Ντόροθι Πάρκερ, Κερτ Βόνεγκατ,
Τζέιμς Μ. Κέιν και Ρόμπερτ Λόουελ) εξομολογούνται
εκ βαθέων τα μυστικά της τέχνης τους.

Κυκλοφορεί τον Οκτώβριο από τις εκδόσεις Τόπος.

Τρεις οικογένειες, τρία εγκλήματα,
τρεις αινιγματικές ιστορίες.
Ένα γρήγορο νουάρ με ανατρεπτική ματιά
και απροσδόκητο τέλος.

noir

Νεοκλής Γαλανόπουλος

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ

Οι κλασικοί

Άρτουρ Σνίτσλερ Απελευθέρωση

Μετάφραση: Μαρία Ρούσσου

Η ιστορία της ερωτικής σχέσης του βαρόνου Γκέοργκ φον Βέργκεντιν, ταλαντούχου μουσικού και λάτρη της καλής ζωής, με τη δασκάλα μουσικής Άννα Ρόζνερ, με φόντο την κοσμική Βιέννη των αρχών του 20ού αιώνα. Συγχρόνως, μια εμβριθής περιγραφή της Βιέννης την περίοδο αυτή πριν από τους δύο παγκόσμιους πολέμους, όπου ανθεί η πιο πολυπληθής κοινότητα Εβραίων μεγαλοαστών και διανοούμενων, στα σαλόνια των οποίων συγκεντρώνονταν αριστοκράτες, μεγαλοαστοί, καλλιτέχνες και μουσικοί της εποχής. Εκκολαπτήρια ιδεών, πολιτικών ζυμώσεων και αντιπαράθεσεων γύρω από τον σοσιαλισμό, τον σιωνισμό, το εβραϊκό ζήτημα, αλλά και την ευθύνη ή το βάρος της εβραϊκής ταυτότητας για τα μέλη της, αποκαλύπτουν έναν βαθύτερο αντισημιτισμό στις ρίζες μιας κατ'επίφαση πολιτισμένης κοινωνίας. Μεταφράζεται για πρώτη φορά στα ελληνικά.

Οι *Τρεις ταλαίπωροι τίγρεις*, το αριστούργημα του πιο διάσημου διεθνώς Κουβανού συγγραφέα, μεταφράζονται για πρώτη φορά στα ελληνικά. Αυτό το μοντερνιστικό, πολυφωνικό μυθιστόρημα, με εμφανείς επιρροές από τον Λόρενς Στερν (*Tristram Shandy*) έως τον Τζέιμς Τζόις (*Ulysses*) και ανατρεπτικά γλωσσικά παιχνίδια, εμπνέεται από τη ζωή των λαϊκών και των μικροαστικών στρωμάτων της Αβάνας στην προεπαναστατική Κούβα. Ο Ινφάντε διηγείται με δηλητηριώδες χιούμορ τις καθημερινές περιπέτειες τριών «σωματοφυλάκων», που –όπως κι εκείνοι του Αλέξανδρου Δουμά– είναι τέσσερις: ένας συγγραφέας, ο Σιλβέστρε, ένας παρουσιαστής της τηλεόρασης, ο Αρσένιο Κουέ, ένας μουσικός, ο Ερμιπό, κι ένας φωτογράφος των αστέρων της νυχτερινής ζωής, ο Κόντακ. Το βιβλίο αυτό αποτελεί μεταξύ άλλων μία από τις ωραιότερες περιγραφές της Αβάνας και της κουβανέζικης κουλτούρας που έχουν γραφτεί ποτέ.

Οι κλασικοί

Γκιγιέρμο Καμπρέρα Ινφάντε Τρεις ταλαίπωροι τίγρεις

Μετάφραση: Γιώργος Ρουθολής

Τρύφων Ζαχαριάδης

Ποιος εκπαιδεύει συναισθηματικά ποιον

Μια ψυχαναλυτική ανίχνευση
των οικογενειακών
αλληλεπιδράσεων

[...] Είναι ένα βιβλίο για τον καλλιεργημένο αναγνώστη. Νομίζω όμως ότι και οι ειδικοί παιδοψυχίατροι, ψυχίατροι, ψυχολόγοι, δάσκαλοι και γενικότερα όσοι ασχολούνται επαγγελματικά με τα παιδιά θα βρουν πάρα πολλά στοιχεία που θα τους βοηθήσουν στη δουλειά τους. Και πιο πολύ θα μας βοηθήσει όλους, ως άτομα και ως γονείς, να καταλάβουμε τη δική μας πορεία στη ζωή καθώς και αυτή των παιδιών μας [...].

Απόσπασμα από το προλογικό σημείωμα του Ματθαίου Γιωσαφάτ